

บทที่ 5 วิเคราะห์ศิลปะการแต่ง

ร้อยแก้ว ส่วนวนที่ใช้ในวรรณกรรมประเภทร้อยแก้ว มีลักษณะเฉพาะ แปรไปจากเรื่องอื่น ๆ คือ ไม่มีเครื่องหมายคำพูดกำกับคำสนทนา การดำเนินเรื่องไม่ยึดถือ ส่วนวนโวหารมีความคมคายกะทัดรัด บทอุปมาอุปไมยเห็นข้อเทียบเคียงได้ชัดเจน

ตัวอย่างบทอุปมาอุปไมยจากเรื่องสามก๊ก

ฝ่ายเบ้งตืดจึงตอบว่า อันข้าศึกซึ่งจะเข้ามาทำการ ณ เมืองเกงจิวครั้งนี้ อุปมาเหมือน กองไฟอันใหญ่ แลซึ่งจะให้เรายกไปชว้นั้น เหมือนหนึ่งจะเอาน้ำในจอกอันน้อยไปดับไฟใหญ่ นั้นจะดับหรือ

ประการหนึ่ง เราจะชักชวนสั่งสอนอาณาประชาราษฎร์ให้มีใจสัตย์ซื่อต่อแผ่นดิน เหมือนครั้งขงจิวกับจันเอียน ซึ่งเป็นครูสั่งสอนคนทั้งปวงให้สัตย์ซื่อก็ได้ ซึ่งเราสนทนาแก่ ท่านบัตน์นี้ อุปมาเหมือนพูดกับคนบ้า

ตัวอย่างบทอุปมาอุปไมยจากเรื่องราชาธิราช

ความเจ็บช้ำในข้าครั้งนี้ เปรียบประจัญเข้ามาทับทรวง ซึ่งจะครองชีวิตอยู่เป็นคนนั้น ได้ความคับแค้นขัดขวางนัก

จึงตรัสว่าเป็นบุญของเขาเป็นกรรมของเราแล้ว เราจะรอดตายแลหรือ ว่าแล้วก็ทรง พระกันแสง จึงตรัสว่าพ่อเป็นที่พึ่งด้วยเถิด ครั้งนี้แม่สิ้นฤทธิ์สิ้นบุญแล้ว เปรียบเหมือนหงส์ ปีกหัก เห็นแต่พ่อผู้เดียวที่จะช่วยพาแม่บินไปได้

ตัวอย่างส่วนวนโวหารที่ลึกซึ้งคมคาย

คำกล่าวของอำมาตย์ทิมมณีกรอดว่า อันตัวข้าพเจ้าเป็นชายชาติทหารถึงกายแก่ แต่ใจ หนุ่ม ได้รับอาสาพระเจ้าอยู่หัวแล้ว ไม่เสียดายร่างกายและชีวิต ได้ออกกวางาเป็นสองแล้ว ครั้นจะกลับคืนเสียเอาแต่หนึ่ง คนทั้งปวงก็จะหัวเราะเยาะได้ ว่าแก่โง่งมิใช่แก่เก่ง บ้างจะว่า แก่แคดมิใช่แก่กับตัน ข้าพเจ้าจะขอสาแดงฝีมือแก่ให้ปรากฏไว้ มิให้หนุ่ม ๆ คูหมีนได้ แม้น พลาดพลังประการใด ก็ขอฝากชื่อแก่ไว้ในแผ่นดิน หนุ่ม ๆ เกิดมาภายหลังจะได้เห็นว่าแก่เก่ง แก่กับตันนี้เขาชื่อสัตย์อาสาเจ้าถึงขนาด ถ้ามีชัยชนะสมคิดแล้ว คนทั้งปวงจะสรรเสริญพระ- เกียรติยศสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฟังเฟื่องไปว่า เพราะได้แก่มาไว้จึงมีชัยชนะหนุ่ม ขอพระองค์ อย่าทรงพระวิตกเลย

ตัวอย่างส่วนวนโวหารที่ใช้คำง่าย ๆ แต่ได้ความชัดเจน

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังเมื่อยมะนิก็ออกพระนามตะละแม่ท้าว ก็ยิงทรงพระ โกรธ จึงตรัสว่าจะเลี้ยงมันไว้โย อ้ายลูกใจร้ายเช่นนี้ แต่นิ้วมือของมันยังไม่รัก มันจะรักเราหรือนานไปมันจะคิดฆ่าพ่อฆ่าแม่เลี้ยง ต้องล้างเสียเอาไว้มิได้ เมื่อแม่มันจะตายตามกันไปก็ตีอีก อยู่หนักแผ่นดินของกู ๆ นึกซึ้งแม่มันตั้งแต่ทำการอภิเษกมาสักเก้าปีแล้วยังไม่หายโกรธเลย ทำให้อายแก่เสนาพฤความาตย์ทั้งปวง หึงแค้นอนอะไรเช่นนี้ ถือตัวไว้ยศจนเกินงาม เห็น ผัวรักแล้วตัดจรีตึงไปร้อยอย่าง

การดำเนินเรื่องในหนังสือเรื่องสามก๊ก จะมีการยกตำนานเก่า ๆ แทรกเป็นอุทาหรณ์ ตัวอย่าง

1. ลีจูจึงว่าแก่ตั้งโต๊ะว่า ท่านจะฆ่าลิโป้เสียนั้น ข้าพเจ้านี้เห็นมิบังควร ข้าพเจ้าจะเปรียบเนื้อความให้ท่านฟังข้อหนึ่ง ครั้งหนึ่งเจ้าเมืองฉมือซ้องอ่อง รู้ข่าวว่าเจ้าเมืองหนึ่งมีลูกสาวรูปงาม จึงให้คนไปขอ เจ้าเมืองนั้นมิยอมให้ ฉมือซ้องอ่องก็โกรธ จึงให้เจียวหยงทหารเอกคุมทหารไปตีเมืองนั้นได้ เจียวหยงจึงเอาลูกสาวมาถวายแก่เจ้าฉมือซ้องอ่อง เจ้าฉมือซ้องอ่องจึงว่าแก่เจียวหยงว่า ท่านมีความชอบไปตีเมืองได้ จะเอานางมาให้แก่เรานั้นเรายินดีไม่ ควรท่านจะเอาไว้เป็นภรรยาเถิด เจ้าฉมือซ้องอ่องก็ยกนางนั้นให้แก่เจียวหยงตามมีความชอบ เจียวหยงก็มีความยินดี คิดกตัญญูต่อเจ้าฉมือซ้องอ่อง

2. กวนอูจึงว่าแก่เล่าปี่ว่า ครั้งพระเจ้าฮันโกโจทำการสงครามปราบชั้วพระเจ้าฉมือปาฮ่อง เป็นหลายครั้ง อุปมาพระเจ้าฮันโกโจไปทำสงครามกับพระเจ้าฉมือปาฮ่อง ณ เขากิวลิสนั้น พระเจ้าฮันโกโจมีชัยชนะแต่ครั้งเดียว ก็ได้เสวยราชสมบัติต่อ ๆ กันมาได้สี่ร้อยปีจนถึงพระเจ้าเทียนเต้ ครั้งนี้ท่านเสียที่แก่โจโฉแต่สองครั้งสามครั้ง จะมาด่วนเสียใจไม่คิดการต่อไปนั้น เห็นไม่ควร

3. กุยแกจึงว่า ครั้งพระเจ้าฮันโกโจกับพระเจ้าฉมือปาฮ่องทำการศึกนั้น พระเจ้าฉมือปาฮ่องกล้าแข็ง แล้วก็มีความเป็นอันมาก ฝ่ายพระเจ้าฮันโกโจนั้นทหารก็น้อย แต่ชำนาญในการศึก คิดเอาชัยชนะพระเจ้าฉมือปาฮ่องได้ เนื้อความทั้งนี้ก็ย่อมแจ้งอยู่

ร้อยกรอง ในการแต่งคำประพันธ์ร้อยกรอง วรรณคดีประเภทพิธีการ ท่านผู้ประพันธ์สามารถเลือกใช้คำให้สง่างามสมพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์ ได้ถูกต้องตามพระราชประเพณี

การใช้คำในการแต่งร้อยสุภาพ ท่านมักใช้คำที่เข้าใจง่าย สำนวนเรียบรื่น

คำประพันธ์ประเภทกลอน นับได้ว่าเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ถนัดการแต่งกลอนมากที่สุด และท่านทำได้ดีเป็นพิเศษ ที่เห็นเด่นชัดคือการสัมผัสอักษร มักจะมีแทรกอยู่เสมอ สัมผัสสระมีอยู่บางแห่ง และไม่มากเท่าสัมผัสอักษร

ตัวอย่างการสัมผัสอักษรจากเรื่องลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง

คชสีห์ยิ่งใหญ่หึ่ง	ยศมี
กรมกระลาโหมลี	ลาศเต้า
เรือเศียรราชสีห์ศรี	เสมอมาศ
นายมหาดไทยเกล้า	คู่คล้ายคลอคลา
อันหมะลูกหลังล้วน	พลพาย
ขุนอินทรนาวานาย	นั่งนั้น
หมู่แมงไม่หิวคลาย	คลาคลาด
กระทุ่มเสียงให้หลั่น	กีกักองกตุ่มวาง

การแต่งโคลงสี่สุภาพ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) นิยมใช้คำเอกโทษ โทโทษ ในที่บังคับ
ปรากฏอยู่หลายแห่ง

ตัวอย่างจากเรื่องลิลิตเพชรมงกุฏ

คอดั่งคองหงส์ขยับ
เวียนว่ายในชลธาร

ปีกหร้อน
ท่องลหัน

ตัวอย่างจากเรื่องลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง

ตำแหน่งอินทรเทพมี
ท่ายน้ำจำนำข
คชสีห์ยงใหญ่หยั้ง
ดูจุดมุดไผนหรัาย
นายประพาศพาลหัน
จากสถานทิพย์ลื่อน

ขี่แซร์
เลื่อนล่องล้าลอง
ยคมี
ร้อนขั้นนหนาว
เลห้ลหันชลคะนอง
ล่องฟ้ามาดิน

นอกจากนี้ท่านผู้ประพันธ์นิยมใช้คำ ศ เข้าลิลิตในการแต่งคำประพันธ์ร้อยกรอง

ตัวอย่างคำ ศ เข้าลิลิตจากเรื่องลิลิตเพชรมงกุฏ

สุนทเรศ กัมเลศ หิมเวศ ฐเรศ นัคเรศ ไชเยศ นาเรศ รรมเยศ สุริเยศ รัถเยศ
ธรรณิศ ธรรมเมศ บุเรศ อัมเรศ พุทธัศ กามเมศ วเรศ

ตัวอย่างคำ ศ เข้าลิลิตจากเรื่องร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก

ปิตุเรศ กุมารเรศ ชัตติเยศ

ตัวอย่างคำ ศ เข้าลิลิตจากเรื่องสมบัติอมรินทร์คำกลอน

ทวาเรศ อิศเรศ

ตัวอย่างคำ ศ เข้าลิลิตจากเรื่องกาภิกุลอนสุภาพ

อัศเรศ ฐเรศ สาคเรศ

สัมผัสในที่นี้เป็นสัมผัสสระ มักปรากฏระหว่างคำที่ 7 กับคำที่ 8 ของบาทสุดท้าย เช่น

ถว่าจันทร์แจ่มฟ้า

จากฟ้ามาดิน

ส่วนปีศาจขานไ้

พ่อไ้จิตตาง

พ่ออย่าหลงเลศต้อง

วุ่นว้ายภายหลัง

ถึงเจ็ดวันหนอให้

เล่นน้ำสำราญ

คำสร้อย เจ้าพระยาพระคลัง (หน) จะใช้คำสร้อยในโคลงบาทที่ 3 เสมอ คำสร้อยที่ใช้ คำต้น เป็นคำที่มีความหมายเพื่อต่อคำข้างหน้าให้ความครบ ส่วนคำท้ายเป็นคำเสริมให้เต็มและ นิยมใช้คำสร้อย “นา” ตัวอย่างเช่น

จำปาปีบประยงค์

หอมกลิ่น มานา

แสนทุกซ์ท่มอกปาน

เมรุทับ ทรวงนา

พระภูบตีถวิล

ใจเทวษ ถึงนา

เทพาพาซ่อนเนา

หนแห่งไตนา